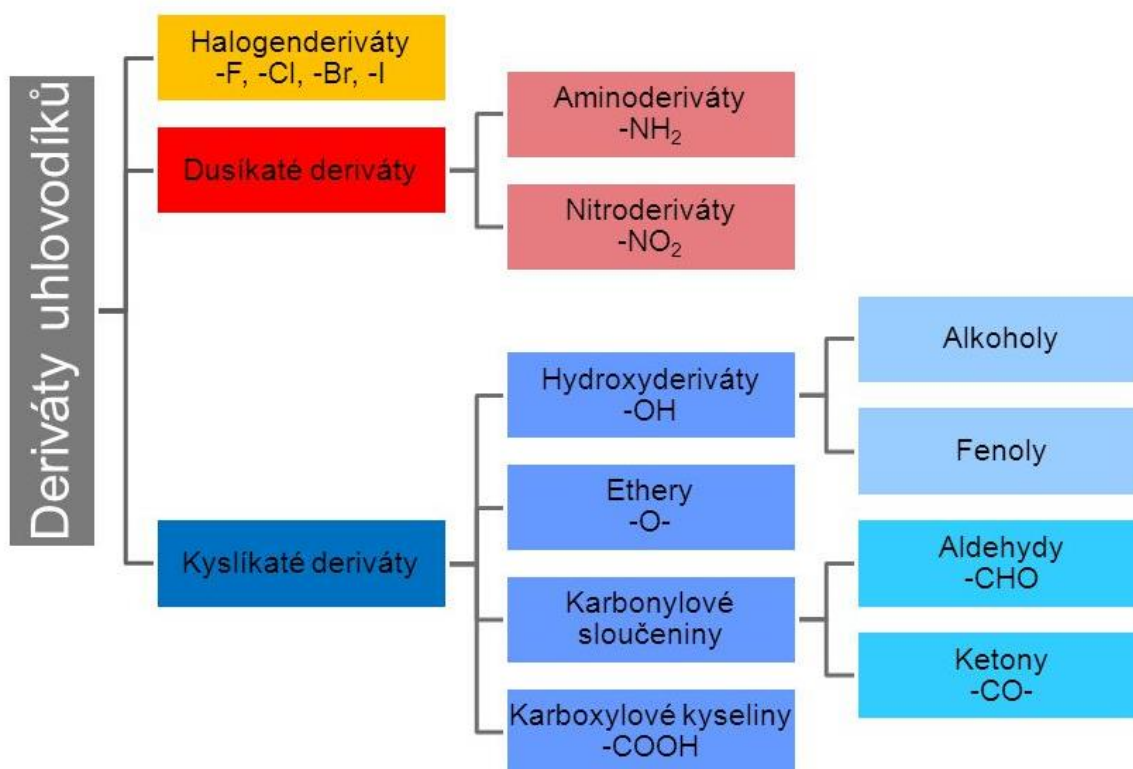

DERIVÁTY UHLOVODÍKŮ

Obsah

27_Deriváty uhlovodíků.....	2
28_Halogenderiváty	3
PL:Halogenderiváty uhlovodíků – řešení.....	4
29_Dusíkaté deriváty.....	5
30_Alkoholy a fenoly	6
31_Karbonylové sloučeniny	7
PL:Alkoholy, karbonylové sloučeniny – řešení	8
32_Karboxylové kyseliny	10
33_Reakce karboxylových kyselin, estery	12

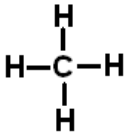
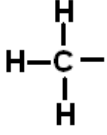
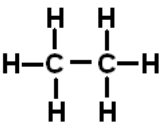
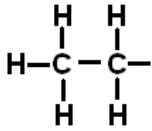

27_Deriváty uhlovodíků

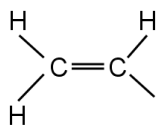
- ⊗ sloučeniny odvozené od uhlovodíků náhradou atomů vodíku jiným atomem nebo skupinou atomů.
- ⊗ v molekule jsou atomy C, H a jiného prvku (např. O, N, S, P, halogen).

Uhlovodíkový zbytek

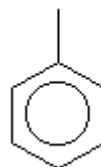
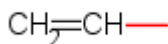
- ⊗ část molekuly uhlovodíku (bez atomu vodíku), obecný symbol **-R**.

Uhlovodík		Uhlovodíkový zbytek			
vzorec		název	vzorec		název
	CH ₄	methan		-CH ₃	methyl
	C ₂ H ₆	ethan		-C ₂ H ₅	ethyl

Další uhlovodíkové zbytky:

vinyl

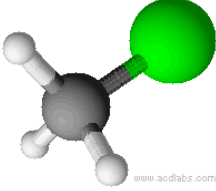
fenyl

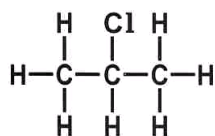
Charakteristická skupina

- ⊗ atom nebo skupina atomů, které nahrazují atomy vodíku v uhlovodíku (např. -Cl, -F, -OH, -COOH, -SH, -NH₂, ...)

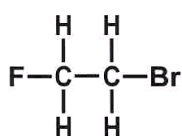
28_Halogenderiváty

- na uhlovodíkovém zbytku je vázán jeden nebo více atomů halogenu (-F, -Cl, -Br, -I)

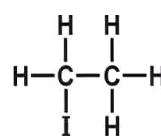
	Název halogenderivátu	
	1. předpona funkční skupiny + název uhlovodíku	
	$\begin{array}{c} \text{H} \\ \\ \text{H}-\text{C}-\text{Br} \\ \\ \text{H} \end{array}$	<p style="text-align: center;">brommethan</p> <p style="text-align: center;">methylbromid</p>
2. uhlovodíkový zbytek + přípona funkční skupiny		
Číslovkové předpony		
2 di	dichlormethan	CH₂ Cl₂
3 tri	trichlormethan	CH Cl₃
4 tetra	tetrachlormethan	C Cl₄

2-chlorpropan

1-brom-2-fluorethan

jodethan

Použití:

- rozpouštědla (tuky) např- **tetrachlormethan** CCl₄ (karcinogenní látka)
- hnací plyny sprejů, chladící kapaliny v chladících zařízeních (freony)
- insekticidy (hubí hmyz)
- součást halogenových žárovek
- anestetika – řízené bezvědomí, lokální znecitlivění
- suroviny pro výrobu plastů
  - tetrafluorethylen** CF₂ = CF₂ polymerací → teflon (žárovzdorný - nádobí, ubrusy s teflonovou úpravou odpuzují vodu)
  - vinylchlorid** (chlorethen) CH₂ = CHCl polymerací → PVC
  - měkčený PVC (**novoplast**) – podlahové krytiny, koženky, hračky
  - neměkčený PVC (**novodur**) – instalátérské rozvody
- narkotické účinky – **chloroform** (trichlormethan)

Freony

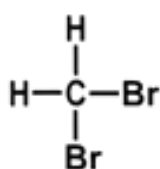
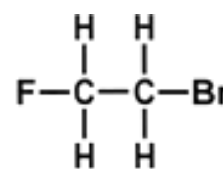
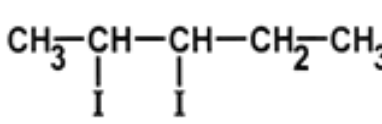
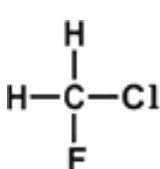
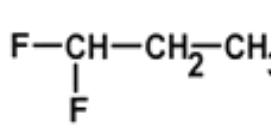
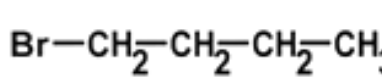
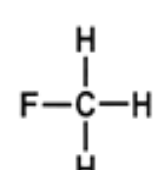
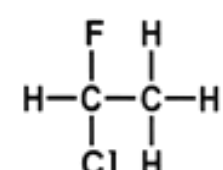
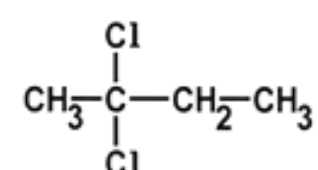
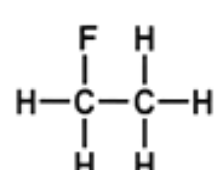
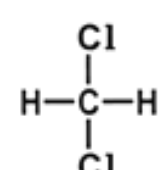
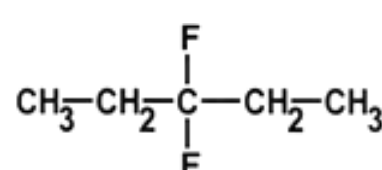
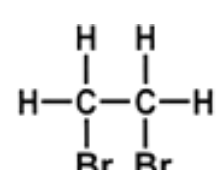
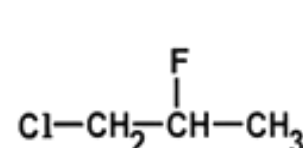
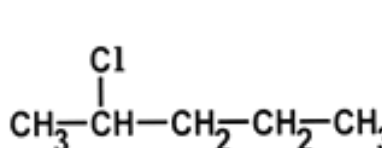
- obsahují dva vázané halogeny, jeden z nich je fluor
- dnes zákaz výroby - ničí ozonovou vrstvu => ohrožení života na Zemi

PL: Halogenderiváty uhlovodíků – řešení

pořadí halogenů: podle abecedy (**b**rom, **c**hlor, **f**luor, **j**od)

číslování uhlíků: nejmenší číslo

halogeny podle abecedy

a dibrommethan	b 1-brom-2-fluorethan	c 2,3-dijodpentan
d chloromethan	e 1-fluorethan	f 1-brombutan
g fluormethan	h dichlormethan	i 2,2-dichlorbutan
j ethan	k dichlormethan	l 3,3-difluorpentan
m 1,2-dibromethan	n 1-chlor-2-fluorethan	o 2-chlorpentan

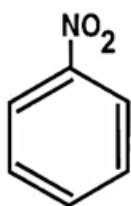
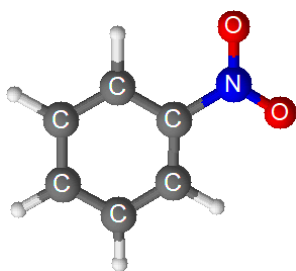
1. K názvu halogenderivátu napiš písmeno jeho vzorce v tabulce.

dichlormethan	k	2-chlorpentan	o	1,2-dibromethan	m
1-brombutan	f	1,1-difluorpropan	e	3,3-difluorpentan	l
fluormethan	g	HALOGENERIVÁT		fluorethan	j
2,2-dichlorbutan	i			chlorfluormethan	d
1-chlor-1-fluorethan	h			1-chlor-2-fluorpropan	n

29_Dusíkaté deriváty

a) **nitroderiváty** (char.skupina **-NO₂**, v názvu předpona **nitro**)

NITROBENZEN

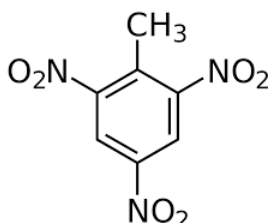
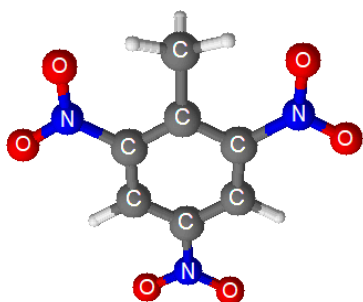

- ⊙ nažloutlá, vysoce toxická kapalina
- ⊙ voní po hořkých mandlích

Použití

- ⊙ rozpouštědlo
- ⊙ výroba anilinu a výbušnin

TRINITROTOLUEN (tritol, **TNT**)

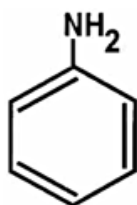
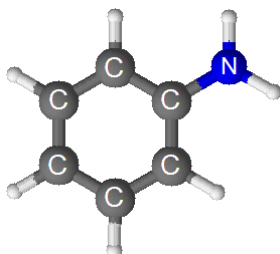
- ⊙ žlutá, krystalická látka
- ⊙ snadno výbušná

Použití

- ⊙ výroba výbušnin

b) **aminoderiváty** (char. skupina **-NH₂**, v názvu předpona **amino**)

ANILIN (aminobenzen)

- ⊙ bezbarvá, olejovitá kapalina
- ⊙ toxický, nebezpečný pro životní prostředí

Použití

- ⊙ barviva, léčiva

$\text{CH}_3\text{-NO}_2$	$\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-NH}_2$	$\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-NO}_2$	$\text{CH}_3\text{-NH}_2$
	$\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-NO}_2$	$\text{CH}_3\text{-CH(NH}_2\text{)-CH}_3$	$\text{CH}_3\text{-CH(NO}_2\text{)-CH}_3$

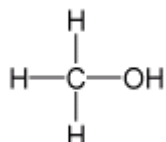
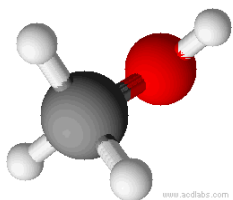
30_Alkoholy a fenoly

- Ⓢ deriváty uhlovodíků, které mají v molekule vázanu **hydroxylovou skupinu -OH**, názvy mají **koncovku: -ol**

methanol CH_3OH

ethanol $\text{CH}_3\text{CH}_2\text{OH}$ nebo $\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$

METHANOL CH_3OH

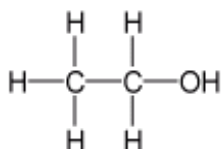
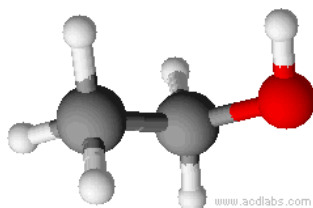

- Ⓢ dřevný líh
- Ⓢ bezbarvá, hořlavá kapalina
- Ⓢ prudce jedovatá (ztráta zraku, smrt)

použití: rozpouštědlo, palivo, k výrobě formaldehydu a k výrobě plastů

ETANOL (líh) $\text{CH}_3\text{CH}_2\text{OH}$ nebo $\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$

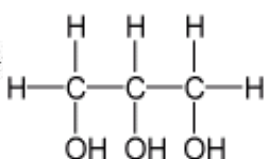
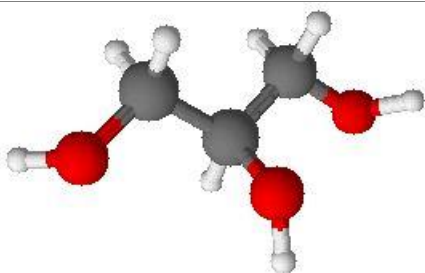
- vzniká kvašením cukerných roztoků, oddělí se destilací

- Ⓢ bezbarvá, těkavá, hořlavá kapalina,
- Ⓢ ovlivňuje smysly, závislost
- Ⓢ denaturovaný líh je nepoživatelný

použití: rozpouštědlo, dezinfekční prostředek, palivo, alkoholické nápoje

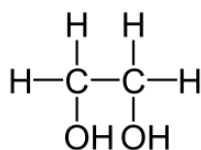
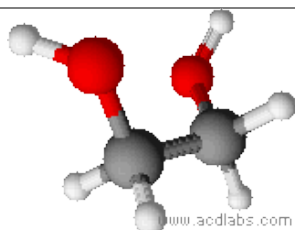
GLYCEROL propan-1,2,3-triol (glycerin)

- Ⓢ olejovitá kapalina nasládlé chuti
- Ⓢ rozpustný ve vodě
- Ⓢ hlavní složkou tuků

použití: kosmetika, mastičky, lék (srdce), k výrobě výbušnin (dynamit)

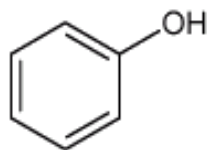
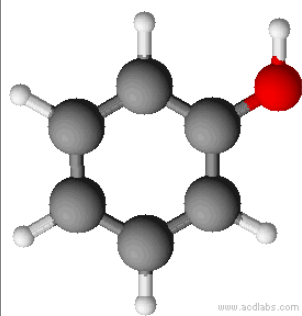
ETHYLENGLYKOL ethan-1,2-diol

- Ⓢ bezbarvá olejovitá kapalina
- Ⓢ mísitelný s vodou
- Ⓢ velmi jedovatý

použití: rozpouštědlo, surovina pro výrobu plastů, složka nemrznoucích směsí

FENOLY - hydroxylová skupina je vázána na uhlovodíkový zbytek arenů.

fenol

- ⊗ jedovatá, bezbarvá, krystalická látka
- ⊗ leptá pokožku

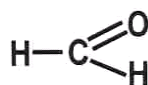
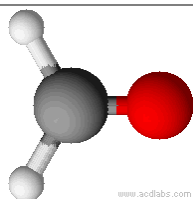
použití: výroba barviv, plastů, léčiv, a prostředků k hubení škůdců

31_Karbonylové sloučeniny

- ⊗ **kyslíkaté deriváty, které obsahují** $>C=O$ karbonylovou skupinu a R, R' - uhlovodíkové zbytky

	ALDEHYDY	KETONY
obecný vzorec	$\begin{array}{l} R \\ \\ H-C=O \end{array}$	$\begin{array}{l} R \\ \diagdown \\ C=O \\ \diagup \\ R' \end{array}$
přípona	- al	- on
příklad	ethanal	propanon

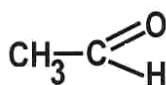
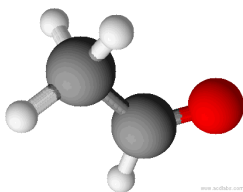
METHANAL (formaldehyd)

- ⊗ štiplavě páchnoucí jedovatý plyn
- ⊗ rozpustný ve vodě (40% vodný roztok formalín)

použití: výroba barviv a plastů, konzervační a dezinfekční prostředek,

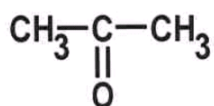
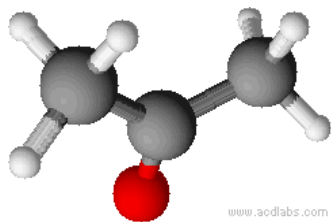
ETHANAL (acetaldehyd)

- ⊗ připravuje se oxidací ethanolu
- ⊗ štiplavě páchnoucí kapalina
- ⊗ páry se vzduchem – výbušná směs

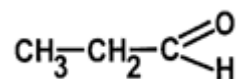
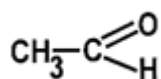
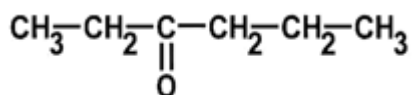
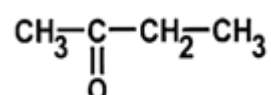
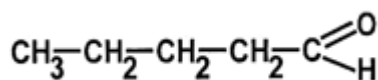
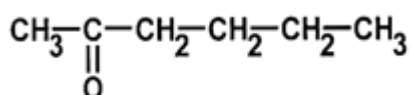
použití: výroba kyseliny octové, barviv, léčiv, plastů

PROPANON (aceton, dimethylketon)

- ⊙ bezbarvá, hořlavá, těkavá kapalina
- ⊙ charakteristický zápach
- ⊙ páry se vzduchem - výbušná směs

použití: rozpouštědlo rychleschnoucích nátěrů, surovina pro výrobu PLEXISKLA

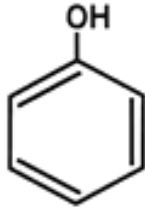
butanal

pentan-3-on
diethylketon

PL: **Alkoholy, karbonylové sloučeniny – řešení**

číslování uhlíků: nejmenší číslo

a $\text{CH}_3\text{-OH}$ methanol	b $\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-C}\begin{matrix} \text{=O} \\ \text{H} \end{matrix}$ butanal	c $\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-C}\begin{matrix} \text{=O} \\ \text{O} \end{matrix}\text{-CH}_2\text{-CH}_3$ pentan-3-on
d $\text{H-C}\begin{matrix} \text{=O} \\ \text{H} \end{matrix}$	e $\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-OH}$	f $\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-OH}$
g $\begin{matrix} \text{OH} \\ \\ \text{CH}_3\text{-CH-CH}_3 \end{matrix}$	h $\text{CH}_3\text{-C}\begin{matrix} \text{=O} \\ \text{O} \end{matrix}\text{-CH}_2\text{-CH}_3$	i $\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-C}\begin{matrix} \text{=O} \\ \text{H} \end{matrix}$
j $\text{CH}_3\text{-C}\begin{matrix} \text{=O} \\ \text{H} \end{matrix}$	k $\begin{matrix} \text{OH} \\ \\ \text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-CH-CH}_2\text{-CH}_3 \end{matrix}$	l
m $\text{CH}_3\text{-C}\begin{matrix} \text{=O} \\ \text{O} \end{matrix}\text{-CH}_3$	n $\text{CH}_3\text{-C}\begin{matrix} \text{=O} \\ \text{O} \end{matrix}\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CH}_3$	o $\begin{matrix} \text{CH}_3\text{-CH-CH}_2\text{-CH}_3 \\ \\ \text{OH} \end{matrix}$
p $\text{CH}_3\text{-C}\begin{matrix} \text{=O} \\ \text{O} \end{matrix}\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CH}_3$	q $\begin{matrix} \text{CH}_3\text{-CH-CH}_2\text{-CH}_2\text{-CH}_3 \\ \\ \text{OH} \end{matrix}$	

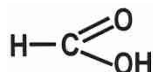
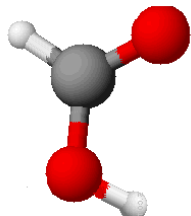
1. K názvu alkoholu nebo karbonylové sloučeniny napiš písmeno jejího vzorce v tabulce.

butan-2-ol	o	methanal	d	ethanol	f
propanal	i	pentan-2-on	n	pentan-2-ol	q
heptan-2-on	p	pentan-3-ol	k	ethanal	j
propanon	m	ALKOHOLY A KARBONYLOVÉ SLOUČENINY			
butanol	e	benzenol (fenol)		l	
propan-2-ol	g	butan-2-on		h	

32_Karboxylové kyseliny

- ⊗ kyslíkaté deriváty, které obsahují karboxylovou skupinu **–COOH**
- ⊗ složení názvu: název **uhlovodíku** + **ová kyselina**

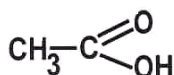
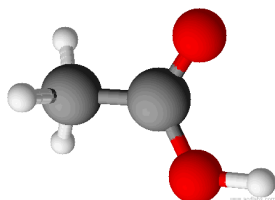
KYSELINA METHANOVÁ (kyselina mravenčí) HCOOH

- ⊗ bezbarvá kapalina štiplavého zápachu
- ⊗ leptá pokožku (puchýře)
- ⊗ usmrcuje bakterie

použití: výroba léčiv, barviv, plastů, konzervační prostředek

KYSELINA ETHANOVÁ (kyselina octová) CH₃COOH

- vyrábí se z etanolu
- koncentrovaná kyselina octová je bezbarvá, ostře páchnoucí žíravina
- **ocet** je zředěný roztok obarvený karamellem

použití: konzervace potravin, pochutina, výroba plastů a syntetických vláken, rozpouštědlo, přípravky na odstraňování vodního kamene

z domácnosti dále známe kyseliny:

- ⊗ **citrónovou** – konzervační a dochucovací látka
- ⊗ **máselnou** – vzniká žluknutím másla
- ⊗ **mléčnou** – má konzervační, hydratační a antiseptické účinky
vzniká mléčným kvašením cukrů, při přípravě siláže,
použití v kosmetice
- ⊗ **benzoovou** – konzervační přípravek, antiseptikum

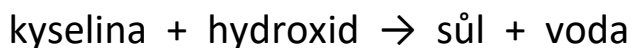
„vyšší mastné kyseliny“ (obsaženy v tucích)

kyselina palmitová	C₁₅H₃₁COOH	<ul style="list-style-type: none"> • nerozpustné ve vodě, ale rozpustné v benzínu,
kyselina stearová	C₁₇H₃₅COOH	<ul style="list-style-type: none"> • nasycené kyseliny (mezi atomy uhlíku jsou pouze jednoduché vazby)

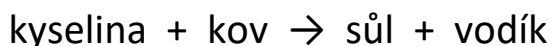
<p>kyselina olejová</p>	<p>C₁₇H₃₃COOH</p>	<ul style="list-style-type: none"> • je olejovitá kapalina (součástí kapalných tuků – olejů) • nenasyčená kyselina (mezi atomy uhlíku má jednu dvojnou vazbu)
------------------------------------	--	---

33_Reakce karboxylových kyselin, estery

1) reakcí s hydroxidy nebo kovy vznikají **solí**

NEUTRALIZACE

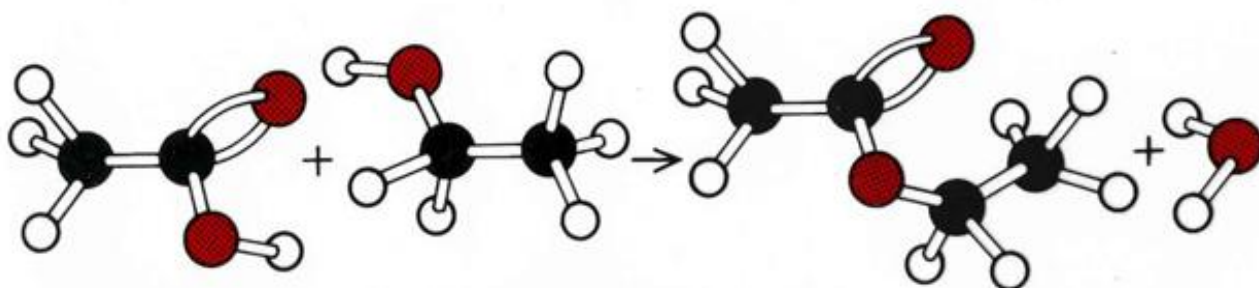
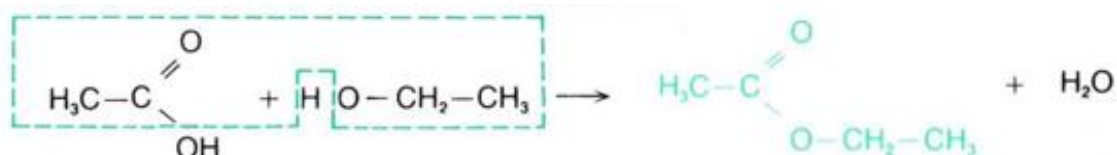

2) reakcí s alkoholy získáme **estery**

ESTERIFIKACE

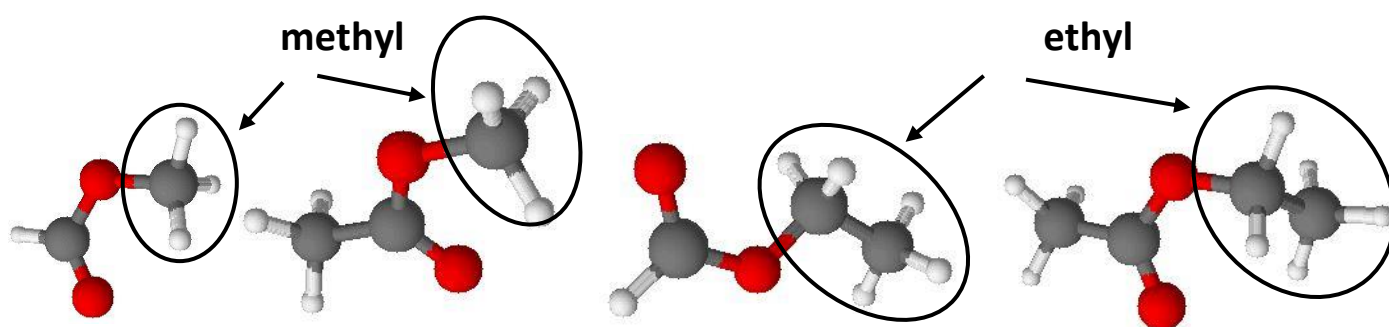
a) **kys. octová** + **ethanol** → **ethyl**ester **kys. octové** + voda

a) **kys. mravenčí** + **methanol** → **methyl**ester **kys. mravenčí** + voda

b) **kys. octová** + **methanol** → **methyl**ester **kys. octové** + voda

c) **kys. mravenčí** + **ethanol** → **ethyl**ester **kys. mravenčí** + voda

ethylester kyseliny octové

- ⊙ bezbarvá, ve vodě nerozpustná, příjemně vonící látka,
- ⊙ používá se jako rozpouštědlo

Mezi estery patří:

- ⊙ **tuky** (estery vyšších mastných kyselin a glycerolu)
- ⊙ **vosky** (estery vyšších mastných kyselin a vyšších alkoholů)